

та особливості термінотворення у підмові громадського харчування (на матеріалі української терміносистеми “змішані напої”). Дис... канд. фолол. наук. – К., 2000; ²⁴Абакумова Г.О. До питання про експресивність терміна // Мовознавство. 1961. – № 3. – С. 85; ²⁵Соколовська Т.Г. Зазнач. праця; ²⁶Там само; ²⁷Зарицький М.С. Зазнач. праця. – С. 25.

В.А. Малицька, асп.

ПИТАННЯ КОГНІТИВНОГО ОПИСУ ТЕРМІНОСИСТЕМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається застосування підходу когнітивної лінгвістики до вивчення термінології та перспективи когнітивно-орієнтованого опису термінологічних явищ на прикладі терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови.

The article examines application of approach of the cognitive linguistics to terminology studies and prospects of cognition-oriented description of terminological phenomena by the example of Chinese terminology of computer sciences.

Серед сучасних дослідницьких напрямів у мовознавстві особливе місце посідає когнітивна лінгвістика – підхід, орієнтований на використання методолого-методичного апарату когнітивної науки¹. Когнітивна наука взагалі та когнітивна лінгвістика, зокрема, виникли як реакція на панування у науковій парадигмі 60-70-х років ХХ століття позитивістських установок², що знеособлювали науку (так, наприклад, у математичній логіці постулати складніші за самі висловлювання), на користь антропологічного фактора. Когнітивна лінгвістика відзначається такими рисами, як: 1) інтердисциплінарний характер (експансія замість відмежовуваності, що розширює та поглиблює панораму досліджень); 2) експланаторність (пояснення замість опису, який свідомо неповний без обернення до когнітивних категорій, оскільки мислительні категорії подекуди практично невіддільні від мовних); 3) функціоналізм (системність проти структурності, тому що остання не розкриває соціальної обумовленості мови); 4) антропологізм (усвідомлення ролі людського фактора в мові); 5) оберненість до етнокультурних компонентів мислення, відбитих у природній людській мові³.

Когнітивній науці в цілому притаманне припущення, що на певному етапі дослідження можна абстрагуватися від фізичної природи речей і розглядати певний рівень психічних функцій людини, відмінний від нейрохірургічного, – рівень концептуальних репрезентацій, який не залежить від матеріальної сторони знаків як носіїв певної інформації.

Первинно завдання когнітивної лінгвістики вбачалися лише у з'ясуванні адекватності абстрактних когнітивних побудов – концептів, пропозицій, гештальтів, фреймів, сценаріїв⁴. Але поступово саме мовознавство стало центральною, еталонною наукою в сукупності дисциплін когнітивної спрямованості (психологія, соціологія, літературознавство, етнологія, мистецтвознавство, педагогіка тощо). Тобто, у коло зацікавленості когнітивної лінгвістики залучаються такі об'єкти, як наративні структури, міфологічні архетипи, символічні та ментальні сценарії, соціальні процедури тощо (зауважимо, що на початку свого розвитку когнітивна лінгвістика мала знижений інтерес до культурологічних та соціальних аспектів функціонування мови). З іншого боку, це дозволяє мовознавцям стверджувати, що основні принципи опису явищ мови в когнітивній парадигмі залишаються невизначеними для більшості лінгвістів⁵.

Найузагальненіше розуміючи термін як “слово або словосполучення на позначення поняття спеціальної галузі знання або діяльності”⁶, дослідники розрізняють у термінів аспект “лексису” та аспект “логосу”⁷, визначають базові й бажані ознаки⁸, описують семантичні особливості термінів⁹, аналізують семантику та мотивованість термінів через взаємодію плану змісту та плану вираження¹⁰, пропонують семіологічний тест термінологічних властивостей та якостей¹¹, розглядають національне й інтернаціональне в терміносистемах¹², а також за різними методологічними уподобаннями подають опис галузевих терміносистем різних мов. Навіть орієнтованість цих досліджень переважно на матеріал мов європейського ареалу не є перешкодою для використання їх результатів та теоретичних висновків при описі термінологічної системи комп'ютерних технологій у китайській мові. Зазначимо, що у мовознавстві майже відсутні роботи, присвячені цій галузі, а поодинокі дослідження виконані на матеріалі індоєвропейських мов¹³. Китайський матеріал у термінознавстві за

поодинокими винятками також майже не використовувався, а навяні дослідження, як видається, вже застаріли¹⁴.

Терміни як об'єкти когнітивної лінгвістики тільки-но починають досліджуватися. Між тим, вони є багатим матеріалом для неї, і навпаки, когнітивна лінгвістика має певні дослідницькі процедури, які могли б глибше висвітлити природу термінів як елементів лексичної системи, що в ідеалі надаються і для логічної інтерпретації. Так, виявлення принципів мотивації термінів, розкриття їхньої внутрішньої форми на матеріалі різносистемних мов є перспективним для самої когнітивної лінгвістики, оскільки використання її методів та принципів класифікації і систематизації термінів одночасно суттєво уточнює ці дослідницькі процедури. З іншого боку, двоспрямований підхід до терміна¹⁵ – від структури фрагменту знання про дійсність до номінативної структури терміна та від ономазіологічної структури терміна до моделювання теоретичного конструкта – концепту фрагмента знання про дійсність – дозволяє досить точно і з великим ступенем комплексності описувати термінологічні системи в цілому. Сюди слід додати, що опис різних термінологічних систем за єдиною схемою уможливує їхнє подальше зіставлення, що також є немаловажним і з боку теоретичного осмислення когнітивних аспектів мови, і з боку практичного нормування, уніфікації та стандартизації термінологічних систем.

Цікавим є перший досвід когнітивно-ономазіологічного опису системи назв лікарських рослин¹⁶, методологічним підмурком якого виступає висунута О.О.Селівановою програма когнітивної ономазіології, яка ставить перед собою глобальну мету – “дослідження номінативно-семіотичного аспекту мови з погляду її внутрішньо- та зовнішньолінгвістичних детермінант, аналіз різноманітних “слідів” людського досвіду, когніції, відчужень, інтуїції, несвідомого в мовних знаках, у системі мовної організації, у її текстово-дискурсивній репрезентації”¹⁷. Подібний досвід можна було б творчим чином перенести на терміносистему комп'ютерних технологій сучасної китайської мови (ні у якому разі не відмежовуючись від традиційних методик аналізу термінів, а розглядаючи їх як перший, попередній етап дослідницької процедури). Аргументом на користь такого підходу слугують і загальнолінгвістичні міркування про необхідність використання однієї методики для дескрипції однотипних явищ різних та

різносистемних мов, що надає змогу яскраво висвітлити подібність та розбіжності їхнього мовного відбиття. Саме тому ми вважаємо його не тільки правомірним, а й продуктивним як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Звернімо увагу на ті відношення, яких набувають терміни в терміносистемі, кількість яких є обмеженою та складається з таких груп:

1. Генералізаційні відношення (гіперонімія) – відношення гіперонімічних слотів, яка надає можливості гіперонімам вбудовувати в себе гіпоніми як матрешки: **програма** 程序 *chéngxù* – **мікропрограма** 微程序 *wēichéngxù* – **макропрограма** 宏程序 *hóngchéngxù*;

2. Еквонімічно-опозитивні відношення – відношення між гіпонімами одного гіпероніма (**програма – завантажувач** 连接装入程序 *liánjiē zhuāngrù chéngxù*, **компілятор** 编译器 *biānyìqì*, **оверлейна програма** 覆盖程序 *fùgài chéngxù*), а також антонімію (**пуск** 开 *kāi* – **стоп** 关 *guān*; **передавач** 发射机 *fāshèjī* – **приймопередавач** 收发器 *shōufāqì* – **приймач** 接受器 *jiēshōuqì*) та терміни на позначення протилежних понять (**вірус** (计算机)病毒 *jìsuànjī bìngdú* – **антивірус** 反病毒 *fǎnbìngdú*);

3. Суб'єктні відношення – відношення, які передбачають наявність виконавця дії або носія стану: **процесор** 中央处理机 *zhōngyāng chúlǐjī*, **кулер (вентилятор)** 冷却器 *lěngquèqì*.

4. Предикатні відношення – агентивні відношення дії – фізичної (**зчитування інформації** 信息检索 *xìngxī jiǎnsuǒ*, **запис даних** 数据输入 *shùjù shūrù*), інтелектуальної (**обробка інформації** 信息处理 *xìngxī chúlǐ*), соціальної (**чат** 访谈 *fǎngtán*) – та неагентивні відношення стану – вияву (**приховані файли** 隐文件 *yǐnwénjiàn*), функціонування (**кодування** 编码 *biānmǎ*, **декодування** 解码 *jiěmǎ*), протікання (**передача даних** 数据转送 *shùjù zhuǎnsòng*), розташування (**адреса файлу або папки** 文件或文件夹特性 *wénjiàn huò wénjiànjiā texing*) тощо.

5. Аргументативні відношення – різноманітні відношення між діячами, процесами, об'єктами, суб'єктами: **антивірус** 反病毒程序 *fǎnbìngdū* (пацієнтів), **підпрограма** 子程序 *zichengxi* (комітатив), **упаковник файлів** 文件换行软件 *wénjiàn huànxíng ruǎnjiàn* (об'єкт), **передача файлів** 网络文件传输 *wǎnglǎo* (дистрибутив),

співпроцесор 协处理机 *xiéchúlǐjī* (корелятив), **дефрагментатор** 磁盘碎片整理程序 *cípán suìpiàn zhěnglǐ chéngxù* (фінітив), **курсор** 指针 *zhǐzhèn* (локатив), **архіватор** 档案压缩 *dàng'àn yāsuō* (медіатив) тощо.

6. Партитивні відношення – відношення між частиною й цілим: **трикомпактний** дисковод 三盘驱动器 *sānpán qūdòngqì*.

7. Квалітативно-квантитативні відношення – відношення з погляду кількості (**двофайловий** 双件 *chuāngjiàn*, **багатобітний** 多比特 *duōbǐtè*, **мінімізація** 最小化/低化 *zuìxiǎohuà/dīhuà*) або якості (**ангрейд** 上升 *shàngshēng*) виявлення ознаки.

На основі порівняння з'ясованих закономірностей мотивації термінів та їх змісту в системі термінів комп'ютерних технологій в китайській мові можна зробити висновок про специфічність аспектів “лексису” й “логосу” в термінопозначеннях, що було експліцитно, але інтуїтивно виражене вже О.О.Реформатським¹⁸, а тепер отримує своє підтвердження через використання когнітивно-ономасіологічної методики. Таким чином, когнітивно-орієнтований опис терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови спроможний надати нове трактування й теоретичним положенням (наприклад, підтвердити чи спростувати постулат про нерелевантність протиставлення мовного та позамовного знання; не слід забувати й про те, що реальне пояснення функціонування мови можна отримати тільки через звернення до когнітивних структур).

Перспективи когнітивно-орієнтованого опису вбачаються передусім у подальшому висвітленні системно-термінологічних явищ (перше наближення до об'єкта), у виявленні специфіки становлення китайської термінології комп'ютерних технологій (друге наближення), у порівнянні терміносистеми комп'ютерних технологій китайської мови з такими ж терміносистемами в інших мовах, бажано негомоморфних та негомогенних (третє наближення). Текстово-дискурсивну природу термінів можна дослідити через можливість їх використання для певних способів навігації за науковим текстом¹⁹. Цікавим також видається аналіз ієрогліфічного відображення запозичених та калькованих термінів: тут відкривається широкий простір для з'ясування культурно-етнічних мотивацій, пов'язаних із ототожненням номінацій засобами іншої культури: наприклад, вираження термінів **швидкість** (速度 *sùdù*) поєднанням ієрогліфів “швидкість” та “ступінь”, **активатор** (活化 *huóhuà*) – “активація, збудження” та “речовина”, **канал зв'язку** (信道 *xìndào*) – “звістка” та

“шлях” тощо²⁰. Загалом “лінгвістів та когнітологів поєднує завдання здобути з власне мовного матеріалу якомога більше відомостей про нього самого й про те, що стоїть за цим матеріалом”²¹, а тому використання когнітивних методик для опису та аналізу терміносистеми комп’ютерних технологій в китайській мові є важливим вже тому, що воно надає можливості відкрити нові закономірності в об’єкті дослідження, а також одночасно поєднуються із потребами практичної діяльності людей (стандартизація, уніфікація, кодифікація термінології).

¹Кубрякова Е.С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука. – 1994. – № 4. – С. 4-38; ²Боброва Л.А. Возможна ли натурализация эпистемологии? (Современные дискуссии о природе эпистемологии: научно-аналитический обзор) // Современные теории познания. – М., 1992. – С. 148-167; ³Кубрякова Е.С. Части речи в когнитивном освещении. – М., 1997. – С. 18-38; Carston R. Language and cognition // Linguistics: The Cambridge survey. – Vol. 3. – Cambridge (Mass.), 1989. – P. 38-68; Wierzbicka A. Semantics, culture and cognition. Universal human concepts in culture-specific configurations. – N.-Y., Oxford, 1992; ⁴Kirkeby O.F. Cognitive science // The encyclopaedia of language and linguistics. – Vol. 2. – Oxford, 1994; ⁵Баранов А.Н., Добровольский Д.О. Постулаты когнитивной семантики // Изв. РАН. Сер. ЛиЯ. – 1997. – Т. 56. – № 1; ⁶Васильева Н.В. Термин // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 508; ⁷Реформатский А.А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. – М., 1961; Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. 1967. – М., 1968; ⁸Соколовська Т.М. Українська термінологія з генетики: походження, структура, системність (лінгвістична проблематика). – АКД. – К., 1999; ⁹Д’яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К., 2000. – С. 12-13; ¹⁰Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – М., 1977. – 168 с.; ¹¹Підвойний В.М. Лінгвістична термінологія турецької мови. – АКД. – К., 2001. – С. 4-5; ¹²Интернациональные элементы в лексике и терминологии / Под общ. ред. проф. Акуленко В.В. – Харьков, 1980; ¹³Брагіна Е.Р. Структурно-компонентний аналіз термінів кібернетики в англійській мові у зіставленні з українською та російською. – АКД. – Донецьк, 2001. – 16 с.; Станиславова Л.Л. Лингвистическое описание терминотерминосистемы информатики в семантическом и номинативном аспекте. – АКД. – Днепропетровск, 1990. – 16 с.; ¹⁴Шпринцин А.Г. Из наблюдений над именовым словослообразованием в языке современной китайской научной литературой // Страны и народы Востока. – Вып. XI. – М., 1971; Кленин И.Д. О некоторых особенностях китайской военной лексики // Китайско-русский

военный и технический словарь. – М., 1968; Фролова О.П. Словообразование в терминологической лексике современного китайского языка. – Новосибирск, 1981; ¹⁵Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К., 2000; ¹⁶Калько В.В. Когнітивно-ономазіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові. – АКД. – Одеса, 2003. – 20 с.; ¹⁷Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К., 2000. – С. 7-8; ¹⁸Реформатский А.А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. – М., 1961; ¹⁹Борисевич В.В. Способи текстової навігації // Мова та історія. – Вип. LX. – К., 2002. – С. 35-39; ²⁰Интернациональные элементы в лексике и терминологии / Под общ. ред. проф. Акуленко В.В. – Харьков, 1980. – С. 179-186; ²¹Кубрякова Е.С. Части речи в когнитивном освещении. – М., 1997. – С. 32.